

Eesti inimene ja ühiskonna keel

Krista Kerge (Tallinna Ülikool)

Väike-Maarjas

25. aprillil 2013

Noore Eesti ime

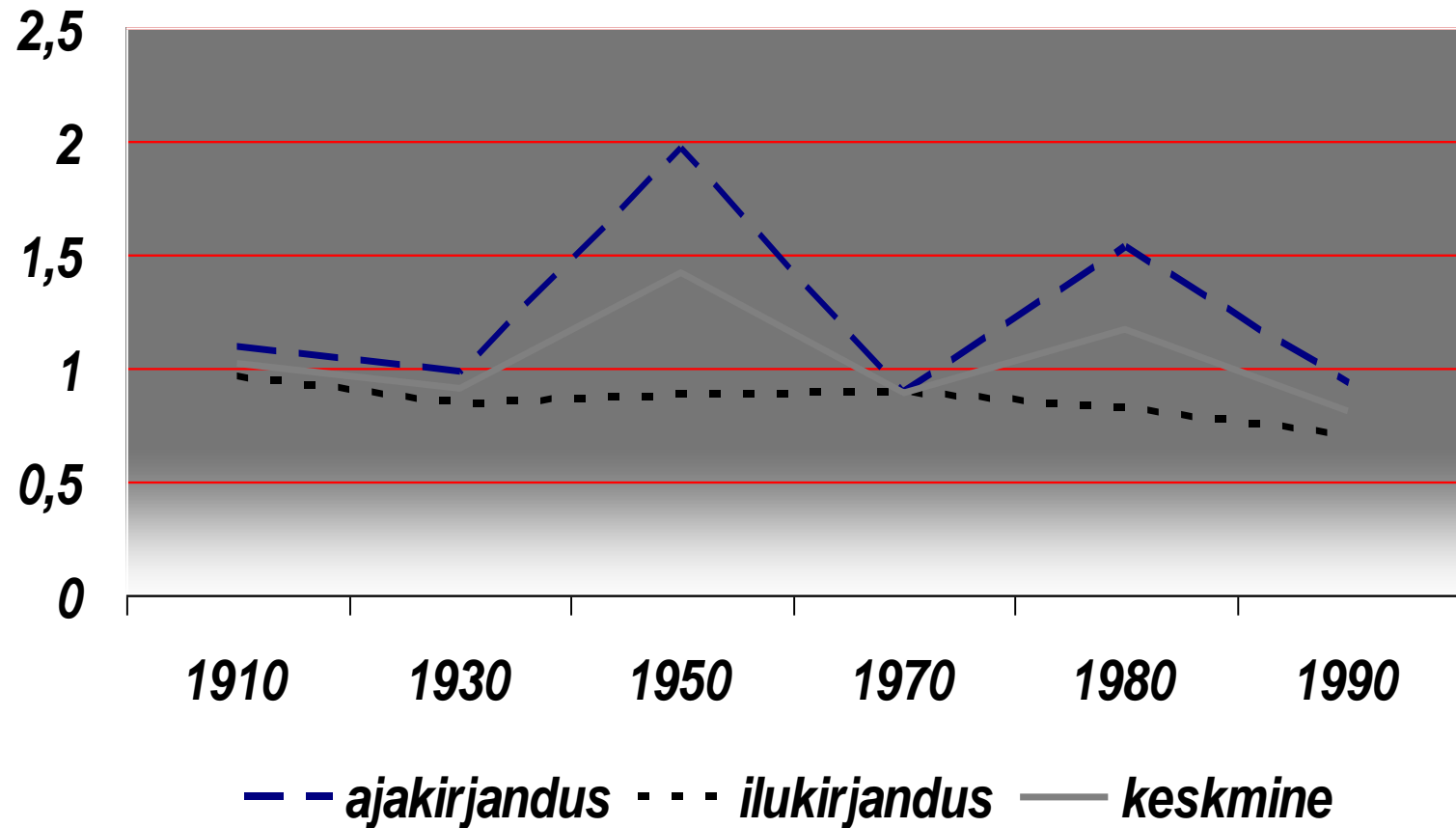
- **Pärast 1905**
  - uute gümnaasiumide avamise raskused: terminoloogia puudumine
  - võõrkeelse haridusega eestlane: avalik kirjalik keelekasutus mitmeti võõrapärane (vt TÜ kirjakeele korpus)
- **1938**
  - avatakse teaduste akadeemia
  - peajoontes tänapäevane keel (nüüdisnoor ei taipa, kas uudistekst on 30ndatest, 70ndatest või hiljutine)

Rasked ajad

- **1945–1985 ..**
  - 100 korda kandvama keeleala laiendamine Eesti territooriumile (u. *Tartu linna jagu* kõnelejaid iga 10 aasta kohta, kokku *üks Tallinna-täis* uussaabujaid)
  - kultuurikatkestus (vägivald inimeste ja vaimse pärandi suhtes)
  - asjaajamise rööpne venekeelsus
  - kaks koolisüsteemi jm infrastruktuuri koormus
  - **toimetulekuprintsiip: vastandumine venestamisele emakeelsuse ja suulise pärandi ja kunsti kaudu**
  - kõrgprofessionaalne keelekorraldus
  - “rahvaste õitsengu” loosungi ärakasutamine
  - **“oma asi nende keeles”** (k.a Rahvarinne)

Keelekeskkond 1945-1990

Lausestuse keerukus XX sajandil

Eesti Vabariik

globaliseeruvast infoühiskonnas

- 200 korda kandvama keele vabatahtlik omaksvõtt Eesti alal (vt Tammemägi, Ehala 2012)
- elu rööpne ingliskeelsus, rahvusülene identiteet, mobiilsus
- kultuurikatkestuse uued vormid (vägivald vaimse eksistentsi suhtes)
- kaks avalikku sfääri: eesti- ja venekeelne (Kremez 2009)
- endiselt kaks koolisüsteemi jm infrastruktuuri koormus

Mis on vastukaaluks?

Keelekeskkond praegu

- **Verbiline stiil** teeb teksti hästi jälgitavaks, **nominaalne stiil** on tihe (kuhjab mõisteid)
- **Kontekstuaalne stiil** (vähe nimi-, omadus- ja kaassõnu) teeb teksti mitmemõtteliseks, **formaalne stiil** (vähe verbe, adverbe, asendussõnu) teeb teksti ühemõtteliseks
- **LD** ehk **leksikaalne tihedus** = täistähenduslike sõnade üldine osatähtsus **eristab vähem**

Eesti kirjalikud žanrid

- Tugev negatiivne korrelatsioon nimisõnalisuse ja verbilisuse vahel ($r -0,758$)
- Tugev positiivne korrelatsioon verbilisuse ja adverbilisuse vahel ($r 0,736$)
- Omadus- ja nimisõnade määr ei korreleeru ($r 0,064$)
- Adjektiivide ja adverbide määr ei korreleeru ($r -0,189$) - ei saagi seostuda?

Verbiline/nominaalne stiil S:V (grandid: Pajupuu; Kerge)

Žanr	Subst	Adj	Verb	Adv	S:V	LD
public service official letters to other public services	62,4	6,9	10,7	6,1	5,8	86,1
EU regulations translated	54,7	5,1	12,3	5,3	4,5	77,4
laws (legal texts)	54,6	5,7	13,4	1,8	4,1	75,5
public service official letters to people	56,4	5,4	14,2	4,0	4	80
TV-monologue (newspaper review)	48,5	4,9	16,5	12,0	2,9	81,9
private enterprise e-mailing to clients	47,3	4,3	20,9	7,8	2,3	80,3
news (daily newspaper Postimees)	42,9	3,0	20,3	11,4	2,1	77,6
essay by Kaplinski	37,0	7,0	19,0	9,0	1,9	72
clients e-mailing to a private enterprise	37,7	3,5	21,6	10,9	1,8	73,7

Žanr	Subst	Adj	Verb	Adv	S:V	LD
parliament speech (spontaneous monologue)	32,2	7,7	18,9	12,6	1,7	71,4
news (a gutter newspaper SLÕhtuleht)	34,5	4,3	24,0	16,5	1,5	79,3
personal letter's by Kaplinski	32,0	10,0	21,0	11,0	1,5	74
private enterprise inside e-mailing	32,0	4,3	23,2	13,7	1,4	73,2
online-comments (daily newspaper Postimees)	31,9	4,0	23,5	14,8	1,4	74,2
online-comments (a gutter newspaper SLÕhtuleht)	27,7	4,5	22,6	18,3	1,2	73,1
live TV, interview with a guest	23,6	4,6	19,1	17,3	1,2	64,6
TV-monologue (broadcast introduction)	29,9	5,2	18,1	14,0	1,1	67,2
novel by Kaplinski (famous writer)	22,0	5,0	22,0	14,0	1	63
informal e-mailing (teenagers)	20,6	7,2	22,1	19,0	0,9	68,9
live radio-dialogue (spontaneous)	17,1	5,0	22,9	16,2	0,8	61,2

Eesti situatiivsete žanrite formaalsusindeksid =
ÜHEMÖTTELISUS (statistiliselt oluline erinevus u. 3 p)

<i>Tekstiliik</i>	<i>F- indeks</i>
Haritud mittefilol spont läbirääkimised	29
Teismeliste meilid	32
Haritud mittefilol spont suuline ettekanne	34
Kaplinski romaan	36
Veebikommentaariid	41
Firmasisesed meilid	43
Firma ja kliendi meilivahetus	49
Kaplinski kirjavahetus	50
Haritud mittefiloloogi kirjalik arutlus	50
Arvamuslood	50
Kaplinski essee	52
5.-7. klassi õpikud	59
Õigusaktid	68
Ametniku kirjad inimesele	69
Ametikirjad asutuste vahel	75

ühemõtteline ja
argumenteeritud
asjalik tekst

Kvalitatiivne külg

Tsitaataines (ümberlülitused inglise keelele)

- Firma listikirjad 6% inglise sõnu = **terminid**
Kui Term Sheedid on OK, siis ma panen komiteesse need üles formaalse otsuse saamiseks.
Samas punktis on ka üldine cross-default säte, mis ütleb, et limiit võidakse tühistada, kui ...
- Teismeliste meilivahetus 6% inglise sõnu = **laused ja fraasid** delikaatsel teemal (tunded, sugude suhted)

Kvalitatiivne külg

Võõrsõnalisus Mägedi 2003

- Teadus 12,4%
- Ajakirjandus rubriigitundlik, nt arvamused ja juhtkirjad 8,8%
- Sirp 17,5%

Puksand, Kerge 2012:

- Õpikutes sõltub ainek; nt 7. kl muusika 12,3% = teadusteksti tase
bharata, burdoon, gamel, gamelan, gamelanmuusika ja -orkester, kathakali, klezmer, korrobori-rituaalid, makaam, shamisen, tabla, tamera, tšuringa jne + folkloorne, ideaalarv, imiteerima, improvisatsioon, instrument, instrumentaalkoosseis, interpret, intonatsioon, judaism, kabuki, kabukiteater, kammertoone, kimono, kolonist, konfutsianism, latiniseeritult, luuletra-diktsioon, meloodiamudel, mošee, mütoloogiline, müüt, müütiline, nasaalne, no-teater, nüansirikas, pantomiimilaadne, partii, pentatoonika, ramadaan, rekvisiit, religioosne, sümbol, sümboliseerima, sünagoog, šintoism, šamanism, zen-budism, tonaalne, veedahümn, vokaalmuusika

Kvalitatiivne külg

Lausetüüpide muutus

Metslang, Erelt 2008 (vt Etis) – normaallause asendab statistilise trendi järgi kogeja- ja omajalauseid

- *Mul ebaõnnestus kook – Ma ebaõnnestusin koogiga*
- *Mind huvitab saksa kirjandus – Ma olen huvitatud saksa kirjandusest*
- *Mul on suur hundikoer – Ma oman .. koera*

Sõnastike kaasmõju sellele: *have – omama, interested – huvitatud*

Värsked näited tõlgetest (Kerge 2012)

- *olen huvitatud ...-st* (vrd *Mind huvitab X*)
- Nagu teate, on teda uuritud, kuna ta omab **gyrus fusiformis**'t, mis võimaldab tal mäletada iga nähtud nägu

Kvalitatiivne külg

Isikulise asesõna määr, kõrvallause ajad

- Siis avastas **ta**, et **ta** kaalus aborti (*vrđ ... et kaalub*)
- Kunagi **me** saime iga päev kokku (*vrđ kunagi saime ...*)

Indoeuroopalik katafoor (vt Liivaku)

- Enne kui **need** liivast välja puhastati, olid SAMBAD jupiti maast välja ulatunud

Võõrapäraseid tekstipartiklid ja kalkeeritud reaktsioonid

- Ikkagi oli mul õigus. – **Ma ei ütlegi, et sul pole** (*vrđ Kes ütleb, et ∅ pole; Ma pole öel(nu)d, et ∅ pole, Ma pole midagi öelnud; Ma pole vaielnudki*)

Kvalitatiivne külg

Verbi-nimisõna konversioon (Kasik 2013)

- *reiv ~ reivi-ma, haip ~ haipi-ma, fänn ~ fänni-ma, klikk ~ klikki-ma, tšekk ~ tšekki-ma, link ~ linki-ma* jne

Tähenduste ja konnotatsioonide asendumine (Kerge 2012)

- *Iga asja peale meister* **POS** > **NEG**, vrd *Jack of all trades, master of none*

Kommunikatiivne külg

Kasik 2007, Kerge 2010; Puksand, Kerge 2012 jm

1. Vt kvantitatiivandmeid eespool

2. Üleüldine kopipasta-suhtlusstiil, nt

*Kiri: Olen politseis töötanud alates .... Millal ma
(isikukood see ja see) saan pensionile?*

Vastus: 4 seaduse tsitaadid (Kui ... siis)

3. ...

NB! Keel = osa kõigest, mis ühiskonnas toimub

Mina ja meie

Tegelik suhtluskeskkond

- üha enam virtuaalne (virtuaalselt dubleeritud)
- mitmekeelne ja rahvusülene (nt 157 emakeelt)
- hajusal ühispõhjal (10,1% valdab mingil määral murdeid)
- juhuslik ja väga individuaalne (nt termini tõlgin ega loe kolleege)
- haridussüsteemist vähe sõltuva ühisosaga
- *yuppie*-ideaalides kinni (edu = võrdsete võimaluste vastand)

Idealiseeritud ja kontrollitud keelekeskkond

- kirjalik ja standardne
- ükskeelsel baasil
- süsteemne ja haritud (haridussüsteemiga tagatud)
- ühesuguste noorte jaoks (tausta ja andelaade arvestamata)
- Kalevipoja- ja Veski-ideaalis kinni

Kultuuri ja ühiskonnaelu katmine

- **Kui** oleme (põhiseadusega) otsustanud *elada, suhelda, tunnetada, asju ajada, töötada, lapsi kasvatada, õppida, teada ja luua eesti keeles, olenemata*
  - eesti emakeele kõnelejate kahanevast arvust Eestis
  - eesti emakeele kahanevast osatähtsusest rahvastikus (2011 – 68,5%) ja igapäevaelus (?%)
- **siis mõelgem igale sammule. Nt**
  - mida tähendab ...

Keel kui kultuuri kandja ja olemise viis

Kui nii, siis ...

- mida tähendab kogu keeleala topeldamine virtuaalkeskonnas?
- mida tähendab avaliku teabe ja teaduse ingliskeelsus üldharidusele ja eestikeelsusele?
- mida tähendab hariduspoliitika isamaalisus inimese sotsialiseerumisele, haridusvõimalustele ja eestikeelsusele?
- mida tähendab 60% noorte eesti-inglise kakskeelne elu, kui keeleõpetus seda ei toeta?
- mida tähendab kirjakeelsusnõuete erinevus eesti ja muu emakeele riigieksamil?
- mida tähendab 30 000 lapse petitsioon, kes soovivad peatoiduks kommi (ehkki peaks täiskasvanuna sööma, mida ellujäämiseks süüakse)?

- **Mida me ei ole osanud küsida?**

Aitäh – ja mõelgem siit edasi